

SOCIOEKONOMICKÁ TRANSFORMÁCIA

Dagmar POPJAKOVÁ

Abstract

The objective of this article is to characterize the general coherence and the concrete facts on the social and economic transformation in Slovakia. The content is divided into 3 parts – first one analyse the starting points of transformation, second one analyse the basic features of transformation process in Slovakia and third one is focused on the looking for the liaisons between the economic development in the countries of Central and Eastern Europe on one hand and global tendencies of the development of world's economy.

Key words: transition process, privatisation, restructuring, Fordism, Post-Fordism

Termínovým spojením socioekonomická transformácia je označovaný proces vo vývoji spoločností a ekonomík krajín strednej a východnej Európy, ktorý bol naštartovaný na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov. Jeho podstatou je zmena a návrat z princípov socialistického spoločensko-ekonomického systému – ktoré boli v týchto krajinách aplikované v období po prvej a vo väčšom priestorovom rozsahu predovšetkým po druhej svetovej vojne – k princípom tržnému ekonomickému systému. Cieľom predloženého príspevku je načrtnúť všeobecné súvislosti a konkrétne fakty týkajúce sa socioeconomickej transformácie na Slovensku. Obsah štúdie je rozdelený do troch častí – prvá sa dotýka geopolitických a ekonomických východísk procesu transformácie, druhá rozoberá zásadné črty transformačného procesu na Slovensku, tretia naznačuje isté súvislosti medzi minulým a súčasným vývojom v bývalých socialistických krajinách stredovýchodnej Európy a globálnymi tendenciami vývoja svetovej ekonomiky.

GEOPOLITICKÉ A EKONOMICKÉ PREDPOKLADY A SÚVISLOSTI SOCIOEKONOMICKEJ TRANSFORMÁCIE

Zásadnú kvalitatívnu zmenu vo vývoji svetovej ekonomiky v XX. storočí pri-nieslo obdobie po prvej a neskôr po druhej svetovej vojne. Dá sa označiť ako narušenie dovtedajšieho jednotného ekonomického tržného systému. Tento fakt

RNDr. Dagmar POPJAKOVÁ

Katedra geografie a geookológie Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity
ul. 17. nov. 1, 081 16 Prešov

spôsobili vznik a následná politická a ekonomická izolácia socialistického Ruska po roku 1917 a sformovanie svetovej socialistickej sústavy v strednej a východnej Európe na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov a jej relatívne uzavretie sa voči vonkajšiemu svetu v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch (Pavlínek, P., 1993), čo znamenalo rozdelenie svetového hospodárstva na dve sústavy – tržnú kapitalistickú sústavu a socialistickú sústavu (Holub, A., 1994; Kolektív, 1996). Československo, a v rámci neho Slovensko, sa stalo súčasťou socialistického bloku, podľa Rosciszewského, M. (1992) tzv. vonkajšieho sovietského impéria, po ľudovodemokratickej revolúcii v roku 1948. Postupne sformovaná socialistická sústava pod výrazným vplyvom Sovietskeho zväzu bola v politickej oblasti postavená na hegemonii jednej – komunistickej strany. Politický systém socializmu založený a vzišlý z myšlienok vytvorenia sociálne spravodlivej spoločnosti metódami usmerňovania reálneho života sa vyvíjal ako totalitný a znamenal „homogenizáciu spoločnosti, viedol k obmedzovaniu rozhodovania, strate imunity, vitality a kreativity osobnosti a vôbec potláčaniu demokratickosti“ (Ivanička, K., 1993).

Hospodársky model socializmu bol založený na poštátnej priemyslu, bánk, dopravy, zahraničného obchodu, a tým potlačení súkromného sektora. Centrálne riadený socialistický systém hospodárenia dostal označenie direktívno-príkazový systém a ako uvádza Parysek, J.J. (1994) ťažko nájsť iný vhodnejší termín na označenie charakteristických vzťahov medzi štátom, spoločnosťou a hospodárstvom. Všetko vo verejnom živote bolo totiž centrálne určované, vytyčované, plánované, limitované, spravované, delené, riadené, prepočítavané, obmedzované ap. Zrealizovanie historického pokusu riadenia ekonomiky z jedného centra viedlo tak k vytvoreniu veľmi špecifickej organizačnej štruktúry ekonomiky, pre ktorú bolo typické: – vo „vertikálnom smere“ hierarchické usporiadanie t.j. existencia niekoľkých stupňov riadiacej a plánovacej mašinerie, – v „horizontálnom smere“ organizačná monopolizácia ekonomiky a nútená kartelizácia, dovedené do dôsledkov (Mlčoch, L., 1995).

V centrálnom hospodárskom systéme základným prostriedkom riadenia bol plán, vypracovávaný direktívnym centrom. Činnosť hospodárskych subjektov bola hodnotená predovšetkým prostredníctvom stupňa realizácie plánovaných úloh (Ziolo, Z., 1994b). Plán, ako základ hospodárskej politiky štátu vo vzťahu k priemyselným podnikom, zahŕňal všetky oblasti činnosti podnikov. Bol to prvok, ktorý maximálne obmedzoval samostatnosť podnikov. Obmedzenia sa dotýkali napr. majetkovej podstaty podnikov, ich smerov rozvoja, organizačných štruktúr, riadenia (Ziolo, Z., 1994a). Finančná situácia podnikov bola ovplyvňovaná zo strany štátu istou manipuláciou rentability prostredníctvom ustáleného systému cien stanovených štátom, cestou štátnych dotácií, subvencií, často nenávratných investičných úverov (Ziolo, Z., 1994a; Sienko, B., Ziolo, Z., 1994). Základom funkčnosti podniku bola tzv. výrobná orientácia. Podstatou tejto výrobnéj orientácie bolo, že prostredie muselo absorbovať všetko to, čo sa podniku podarilo vyprodukovať (Parysek, J.J., Potrzebowski, G.A., 1994).

Socialistický ekonomický systém venoval zásadnú pozornosť priemyselňovaniu predtým väčšinou (až na výnimky) podrozvinutých poľnohospodárskych ob-

lastí. Industrializácia, predovšetkým v prvých rokoch, sa realizovala za socialistických predpokladov rozmiestňovania. Ich nosným cieľom bolo zvýšenie zamestnanosti, a v rámci nej predovšetkým priemyselnej zamestnanosti, ktorá mala priniesť zvýšenie ekonomickej úrovne oblastí. A tak sa „po druhej svetovej vojne na staré poweberovské lokalizačné usporiadanie priemyslu naložil nový priestorový priemyselný systém“ (Paczka, S. 1994). Priestorové rozmiestnenie priemyslu nebolo regulované ani ekonomickou analýzou nákladov a zisku, ani vnímaním spoločensko-hospodárskeho priestoru ako priestoru, v ktorom sa mala vybudovať sieť najracionálnejších väzieb (Parysek, J.J., 1994). Priestor bol vnímaný ako homogénna entita, bez akýchkoľvek špeciálnych prekážok v spoločensko-hospodárskom rozvoji, okrem obmedzujúcich fyzickogeografických bariér – reliéfu, riečnej siete ap. (Gruchnam, B. in Ziolo, Z., 1994b). Bola prijatá téza rovnomerného rozmiestnenia výrobných síl, založená na rovnomernom rozmiestnení výrobných subjektov. Tento prístup bol neskôr modifikovaný a nahradený racionálnym rozmiestnením výrobných síl berúc do úvahy isté prvky ekonomickej výhodnosti (Ziolo, Z., 1994b).

Priestorová expanzia priemyslu bola spätá s preferovaním budovania veľkých podnikov, čo viedlo k nadmernej koncentrácii priemyslu, a tým vzniku ekologicky labilných priestorov s výraznou koncentráciou znečistenia (Paczka, S. 1994). V ekonomickej praxi bola realizovaná filozofia jedného nosného podniku v každom regióne. Dominantné veľké podniky tak tvorili miestne tzv. „katedrály v púšti“, ktoré boli charakterizované vysokou úrovňou regionálnej hospodárskej nezávislosti (Smith, A., 1995). Plánovanú koncentráciu priemyselnej výroby vo veľkých podnikoch považuje Misztal, S. (1994) za jednu z charakteristických črt socialistickej industrializácie. Ako ďalej uvádza výstavba veľkých podnikov bola výrazom gigantomanie, ktorej cieľom bolo využiť výhody produkcie z veľkosti (economics of scale), pričom sa však zabúdalo na existenciu tzv. optimálnej veľkosti, ktorej prekročenie spôsobovalo ekonomické nevýhody. Súčasne zakladanie veľkých podnikov sprevádzala tendencia likvidácie malých priemyselných podnikov. Centrálne riadený vysoký stupeň technickej a organizačnej koncentrácie priemyslu zároveň vylučoval akúkoľvek konkurenciu a nevyvolával impulzy technologického rozvoja.

Z hľadiska odvetvovej štruktúry bola povojnová industrializácia podľa príkladu industrializácie v socialistickom Rusku z medzivojnového obdobia zameraná predovšetkým na ťažký priemysel. „Štátna socialistická akumulácia bola orientovaná na podporu investícií do podnikov tradičných odvetví. Dôvodom koncentrácie na ťažký priemysel bol rýchly rast, rýchla industrializácia. Išlo o extenzívny režim akumulácie, v ktorej rast výroby vyplýval z rozširovania množstva výroby cez rastúcu industrializáciu relatívne zaostalých poľnohospodárskych oblastí“ (Smith, A., 1995).

Sumárne možno konštatovať, že realizácia socialistických koncepcií hospodárskeho, a predovšetkým priemyselného rozvoja síce znamenala, že sa za dvadsaťpäť rokov od druhej svetovej vojny stala stredná a východná Európa (ako celok, pretože niektoré štáty patrili k priemyselne vyspelým štátom sveta už v medzivojnovom

období – napr. východná časť Nemecka, ČSR) časťou priemyselne vyspelého sveta (Warren, K., 1991), na druhej strane však bola príčinou relatívne nízkej efektívnosti ekonomického rozvoja. Bolo to dôsledkom nasledovných, vzájomne súvisiacich príčin:

- realizácia systému centrálneho riadenia ekonomiky, pod vplyvom ktorého prestali fungovať základné ekonomické princípy, „štát umelo vyrovnával plnú zamestnanosť, vysokú vnútornú spotrebu, upravoval rozdeľovacie výrobné proporcie ap.“ (Kolektív, 1991a),
- preferovanie veľkosti podnikov do takej miery, ktorá viedla k nevýhodám z veľkosti,
- orientácia na rozvoj tradičných odvetví priemyslu – ťažobný priemysel, energetika, hutníctvo, ťažké strojárstvo, ťažká chémia,
- nízke, dotované ceny palív a energie, ktoré umožňovali producentom neobmedzovať ich spotrebu na jednotku finálnej produkcie a rozvíjať surovinovo a energeticky náročnú produkciu,
- nízka úroveň technologickej inovácie výroby,
- nízke dopravné náklady, z čoho vyplýval nesúlad priestorového rozloženia a vzdialenosti kooperujúcich subjektov, surovinových zdrojov, dochádzky za prácou at.,
- vylúčenie pozemkovej renty a stanovenie nízkych cien pôdy, čo umožňovalo široké zaberanie plôch pre výstavbu priemyselných podnikov, technicko-ekonomickej, sociálnej infraštruktúry ap.,
- nie vždy racionálna lokalizácia investícií spätých napr. so zámerom aktivizácie miest, spriemyslením zaostalých oblastí ap., čo viedlo k nerentabilnej produkcii, petrifikácii neracionálnych regionálnych štruktúr spojených napr. s preľudnením vidieckych oblastí (Ziolo, Z., 1994b; Misztal, S., 1994).

K zásadnému zvratu vo vývoji socialistických ekonomík dochádza v období po roku 1970, predovšetkým po prepuknutí svetovej krízy – ropného šoku v roku 1973 (Kolektív, 1991a), ktorá vzhľadom na svoju hĺbku ovplyvnila i túto relatívne izolovanú časť svetového hospodárstva. V období, keď vyspelé trhové ekonomiky pod vplyvom surovinovej, energetickej, dopytovej, ekologickej krízy, hľadali a nachádzali východiská z nej cestou ich zásadnej ekonomickej transformácie, reštrukturalizácie, resp. nahradením fordizmu novým postfordistickým postmodernistickým modelom výroby, socialistické ekonomiky pokračovali v pôvodnej trajektórii vývoja nezohľadňujúc zmeny na svetovej ekonomickej scéne.

Vyplývalo to predovšetkým z „enormne konzervatívneho politického tlaku nomenklatúry. Je iróniou histórie, že komunisti zabudli na najelementárnejšie stanovisko Marxa, že najvyššie štruktúry spoločnosti sa musia prispôbiť základným výrobným silám“ (Illeris, S., 1993). Všeobecne možno konštatovať, že nedostatkom socialistickej stratégie riadenia ekonomiky bolo, že na rozdiel od kapitalistického systému, politika dominovala nad hospodárstvom, čo znamená, že ekonomickí experti sa museli správať podľa pravidiel pripravených centrálnym plánovaným systémom. Z toho vyplývalo, že reforma centrálneho plánovania bola takmer nemožná bez podkopania samotnej podstaty politického systému (výnim-

kou je zatiaľ Čína). Preto sa každá hospodárska kríza ľahko zmenila na krízu politickú a následne na krízu celého systému (E. Altvater in Pavlínek, P., 1997).

Odvetvová štruktúra priemyslu nezachytila proces reštrukturalizácie v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, ktorý sa presadzoval vo vyspelých krajinách, vrátane malých krajín západnej Európy, pod vplyvom ktorých sa uskutočnili zásadné zmeny v odvetvovej štruktúre ich priemyslu – útlm tradičných odvetví (materiálovo, energeticky, pracovne náročných, menej kvalifikovaných výrobní) a dynamický rozvoj nových odvetví (náročných na výskum, kapitál, vysokokvalifikovanú prácu). Reštrukturalne zaostávanie priemyslu sa prejavilo v nadmernom rozvinutí ťažkého priemyslu, ktorého význam sa v osemdesiatych rokoch posilnil. V porovnaní s vyspelými krajinami v tomto období bol relatívne predimenzovaný ťažký priemysel Slovenska (podiel na celkovej výrobe) viac ako 1,5-násobne. Negatívnym dôsledkom nevyhovujúcej štruktúry priemyslu bola pomalá inovačná dynamika (Sedlák, M., 1996). Podľa citovanej publikácie OECD (Průmysl..., 1994) „po období rokov 1971-1975 malo tempo rastu priemyselnej výroby v Československu zostupný trend – klesal objem kapitálu, znižovalo sa tempo rastu objemu základných prostriedkov v priemysle, zanedbateľný bol celkový rast produktivity výrobných faktorov, počet pracovných síl v priemysle sa zvyšoval veľmi pomaly. Vzhľadom na to, že priemysel sa podieľal značnou mierou na celkovej produkcii, mal dlhodobý pokles priemyselnej výroby veľký kvantitatívny dopad na pokles národného dôchodku.

Tab. 1. Základné makroekonomické ukazovatele ČSSR

Ukazovateľ (v stálych cenách)	Priemerná ročná zmena v %	
	1970-1980	1980-1990
Hrubý domáci produkt (aproximácia)	4,77	1,50
Vytvorený národný dôchodok netto	4,66	1,31
Vytvorený hrubý národný dôchodok	4,84	1,81
Užitý hrubý národný dôchodok	4,30	1,98
Osobná spotreba	3,22	1,69
Hmotná spoločenská spotreba	5,52	4,84
Hrubé fixné investície	5,77	0,89
Index spotrebiteľských cien	1,14	2,17
Priemerná nominálna mzda	3,13	2,08
Priemerná reálna mzda	1,99	-0,09
Produktivita práce vo výrobnej sfére	-0,95	-2,89
Dovozná náročnosť HDP	-0,37	-0,07

Ukazovateľ (v stálych cenách)	Priemerná ročná zmena v %	
	1970-1980	1980-1990
Ukazovatele korigované o skrytú infláciu:		
Hrubý domáci produkt (aproximácia)	2,7	-0,7
Národný dôchodok netto	2,1	-1,5
Osobná spotreba	1,5	0,4
Hrubé fixné investície	3,1	-5,1
Index spotrebiteľských cien	2,8	3,5
Priemerná reálna mzda	0,3	-1,4

Prameň: Švejnar, J., a kol., 1997

Pokles v priemysle spôsoboval znižovanie podielu priemyselnej produkcie určenej na tvorbu kapitálu, vplýval na spomalenie štrukturálnych zmien v priemysle a celkové zastarávanie základných prostriedkov, na obmedzenie možností rastu vyplývajúcich z technického rozvoja výrobného zariadenia a výrobných postupov. Hospodárstvo svojou výkonnosťou rýchlo upadalo (Kolektív, 1991a). Spomalenie tempa ekonomického rastu sprevádzané klesajúcou ekonomickou efektívnosťou všeobecne všetkých socialistických ekonomík sa tak v priebehu sedemdesiatych a hlavne osemdesiatych rokov „premietalo do čoraz väčšieho zaostávania za priemyselne najvyspelejšími ekonomikami“ a signalizovalo nielen ekonomickú, ale aj politickú krízu celého systému plánovaného hospodárstva, štátneho sektoru a vlády jednej strany vo všetkých európskych socialistických krajinách (Veľká ekonomická encyklopédia, 1996; Holub, A., 1994).

SOCIOEKONOMICKÁ TRANSFORMÁCIA: PODSTATA A CHARAKTER PROCESU

Podľa Wustena, H. (1992) nevyhnutnosť zmeny socioekonomického systému v krajinách strednej a východnej Európy vyplývala z rastúcej straty zákonnosti starého režimu, zo straty schopnosti socialistického systému zabezpečiť fungovanie ekonomiky, z ukončenia podpory zo strany Sovietskeho zväzu, z prístupnosti alternatívnej vládnej garnitúry a bleskového sociálneho pohybu. Koncom roku 1989 pod vplyvom vyššie naznačených predpokladov vyzrela politická situácia. Prebehla tzv. „nežná“ (vo väčšine štátov „nežná“) revolúcia, ktorá znamenala koniec politického systému socializmu v tomto regióne sveta. Tým sa vytvorili podmienky na isté obnovenie jednoty svetového tržného ekonomického priestoru (Holub, A., 1994).

Predstavy a mechanizmus politických krokov v jednotlivých stredovýchodných európskych krajinách k nastoleniu pluralitného demokratického systému boli jasné a relatívne jednoducho legislatívne resp. inštitucionálne zakotvené a aj

realizovateľné. Podstatne diferencovanejšie a nejednoznačnejšie boli názory na stanovenie paradigmy ďalšieho ekonomického vývoja. Ako sa zhodovali viacerí odborníci a aká bola a je realita, vo svetovej ekonómii nebolo nikdy teoreticky prepracované žiadne logické zovšeobecnenie prechodu socialistickej direktívno-prikazovej ekonomiky na kapitalistickú trhovú ekonomiku. Objavila sa teda istá „neurčitost“, ktorá súvisela s nepoznaním spôsobu, ako zrealizovať obrovský a níkym zatiaľ neuskutočnený hospodársky manéver premeny centrálne plánovaného hospodárstva, uplatňovaného viac ako štyri desaťročia, na moderné trhové hospodárstvo“ (Kolektív, 1991a). Podľa Šulca, Z. (1993) problém transformácie zastihol ekonomickú vedu nepripravenú na zodpovedanie základných otázok, ktoré mala riešiť praktická hospodárska politika pri nečakane rýchlom a úplnom zrútení totalitných režimov. Síce existovala systémová kritika centrálne plánovaných ekonomík, pohybovala sa však buď vo veľmi abstraktných polohách alebo sa sústreďovala na kritiku obmedzenosti a nedôslednosti ekonomických poloreformiem v bývalých socialistických krajinách. Absentoval v nich pokus o pozitívne riešenie problému, o formulovanie projektu alebo scenára reformy.

Diskusie v rámci politických a odborných kruhov v priebehu roku 1990 u nás nakoniec vyústili do rozhodovania medzi dvomi koncepciami – rýchlou tzv. „liečbou šokom“ resp. ako uvádza Soukup, P. (1993) koncepciou „liberálneho optimizmu“, ktorá spočíva na jednoduchom modeli kapitalizmu t.j. súkromnom vlastníctve a samoregulujucom sa trhu a na druhej strane postupnou gradualistickou reformou resp. v zmysle Soukupa koncepciou „inštitucionálneho pesimizmu“, ktorý zdôrazňuje existenciu odlišných modelov kapitalizmu a čas nutný na realizáciu systémových zmien, ktoré môžu trvať jedno či viac desaťročí.

Názory odborníkov na vhodnosť aplikácie jednej z týchto dvoch alternatív sa v literatúre líšia (Šulc, Z., 1993; Muegge, H., 1994; Jonáš, J., Bulíř, A. /eds./, 1995; Klaus, V., 1995 ai.), avšak obsah a rozsah štúdie neumožňujú rozoberať tento problém. Zaujímavé sú však a za zmienku stoja názory, ktoré s časovým odstupom zdôrazňujú, že návrat k tržným princípom nemôže pokračovať tam, kde bol vývoj prerušený (obdobie do druhej svetovej vojny). Ale že musí brať do úvahy vžitý, zakorenený, zakonzervovaný, istým spôsobom obmedzený až neracionálny stav, sieť väzieb a prepojení, ktoré sa v bývalých socialistických krajinách naakumulovali v priebehu socialistického obdobia vývoja. Večerník, J. (1997) uvádza, že „z historického hľadiska je v našej spoločnosti prítomné dvojité dedičstvo, predkomunistické a komunistické. Je treba sa vyhnúť jednoduchej interpretácii transformácie ako prerušenej modernizácie navracajúcej spoločnosť k jej predvojnovým koreňom. Pri všetkej úcte k predvojnovým tradíciám je treba rešpektovať prítomnosť socialistického spôsobu života“. Podobne sa vyjadrujú niektorí západní predstavitelia regulačnej teórie, napr. Warren, K. (1991), Taylor, M. (1994) ktorí poukazujú na potrebu rešpektovania istej „zakorenenosti“ (embeddedness) v bývalých socialistických krajinách. Smith, A. (1995) zdôrazňuje nevyhnutnosť rozlišovania „divergentných post-štátno-socialistických regionálnych chodníkov“. A. Toffler (in Ivanička, K., 1993) upozorňuje, že rýchle zmeny môžu vyvolať tzv. „šok budúcnosti“ t.j. chorobnú dezorientáciu osobnosti alebo inštitúcie, ktorá

je dôsledkom náhleho nástupu „budúcnosti“ do nedozretého a nepripraveného prostredia.

Na jeseň (v októbri) v roku 1990 bola v bývalom Československu prijatá stratégia „šokovej terapie“ – konkrétne federálny scenár socioekonomickej transformácie, veľmi podobný stratégiám v ostatných krajinách, predovšetkým Poľsku (Šulc, Z., 1993 *Cesty...*, 1993), podporovaný svetovými finančnými inštitúciami. Ako uvádza Holman, R. (1992) – bola zvolená rýchla cesta radikálnych systémových zmien. Využila sa tak relatívne stabilná ekonomická situácia a porevolučné odhodlanie ľudí. Radikálna reforma bola zvolená napriek tomu, že (neberúc do úvahy vyššie uvedené dôsledky socialistického riadenia ekonomiky) východisková hospodárska situácia u nás bola relatívne priaznivá, charakterizovaná relatívne malou monetárnou nerovnováhou, nízkou infláciou, miernou zadĺženosťou, rovnováhou obchodnej bilancie, istou tradíciou makroekonomickej obozretnosti (Cesty..., 1993; Průmysl..., 1994; Slovensko..., 1995).

Hlavným cieľom transformácie bol prechod centrálne plánovaných ekonomík na systém tržného hospodárstva založeného na súkromnom vlastníctve, otvorenie sa svetu resp. integrovanie sa do svetového tržného hospodárstva (Švejnar, J., 1995; Lašek, J., Neustadt, A., 1995). Transformácia sa stala jedným z rozhodujúcich predpokladov prekonania technického, ekonomického a sociálneho zaostávania za vyspelým svetom. Úlohou transformácie bolo zmeniť ekonomický systém a zvýšiť výkonnosť ekonomiky. Socioekonomická transformácia sa stala šancou bývalých socialistických krajín zareagovať na súčasné trendy vývoja svetovej ekonomiky. Ako uvádza A. Toffler (in Ivanička, K., 1993) „západ vyhral boj s časom pri prechode na informačnú ekonomiku. Východ tento boj prehral, čo má pre jeho súčasné postavenie v konkurencii neobyčajne vážne následky. Boj s časom však trvá naďalej, ale už sa hrá o to, kto sa zdvihne na úroveň progresívnych ekonomík a kto zostane v polohe rozvojových krajín a priradí sa ku krajinám tretieho sveta“.

Z hľadiska explikácie pojmu transformácia – ide podľa Wustena, H. (1992) vo všeobecnosti o proces, ktorý sa vyskytuje za predpokladu, že sú v systéme rozlíšené najmenej dva rôzne stavy alebo že jednotky, ktoré tvoria systém v istom momente zmenia svoje vzájomné vzťahy, prípadne sa zmenia tak, že vytvoria iný systém. Ako ďalej citovaný autor uvádza, transformácia môže byť uvažovaná ako riadený alebo neriadený proces. V riadenom procese priebeh bol vopred naplánovaný, takže jednotlivé časti procesu sledujú predvídaný smer. Neriadené procesy sú pomalé, postupné, môžu byť chápané dvomi spôsobmi: a) štát, spoločnosť a ich časti sú prepojené v takom rozsahu, že zmena je tak pomalá, že etapy systému a zlomové miesta, ktoré určujú hranicu medzi stavmi sú ťažko pozorované, b) spoločenský systém sa zrúti ako nezvratný proces, vzniká chaos, nová politická garnitúra je nútená „usporiadať prvky spoločnosti“, a teda až nový politický systém vyvedie spoločnosť z chaosu do nového stavu.

Transformácia sociálno-ekonomických systémov všeobecne je výsledkom komplexných inštitucionálnych, ekonomických a mimoeconomických zmien (Dalago, B., 1995). V zmysle Andraščíka, L. (1995) transformácia ekonomiky „postihnutej socialistickou deviáciou“ na nejakú inú, viac či menej presne opísanú cieľovú ekonomiku (napr. trhovú) je proces prechodový (transition process), ktorý je len

istým časovoohraničeným intervalom dlhodobej evolúcie hospodárstva, čo však neznamená, že sám tento proces nemá povahu a niektoré náležitosti evolučného procesu. Avšak miera a rozsah subjektívneho zasahovania do procesov, ktoré sa odzrkadlili vo výslednej dynamike, je výrazne vyššia v prípade transformácie ako pri predstave univerzálneho evoluujúceho hospodárstva.

Veľká ekonomická encyklopédia (1996) pod heslom ekonomická transformácia uvádza – že je to proces premeny príkazovej ekonomiky na trhovú ekonomiku, ktorý zahŕňa široký okruh systémových zmien v ekonomickej a mimoekonomickej oblasti.

Podľa protagonistu československej ekonomickej transformácie V. Klauza (1995), systémová transformácia od komunistickej totalitnej spoločnosti v systéme politického pluralizmu a trhnej ekonomiky predstavuje proces, ktorý je založený na zložitej interakcii politických a ekonomických faktorov, ktorá má nenulovú časovú dimenziu a je založená na nenáhodilom radení jednotlivých transformačných krokov. Ekonomická transformácia podľa E. Schampa (in Domanski, B., 1997) znamená prechod od bývalého inštitucionálneho systému k novovytvoreným inštitúciám charakteristickým pre kapitalistickú ekonomiku, v rámci ktorých jednou z kľúčových je firma.

Prijatý transformačný model v bývalom Československu bol založený na troch „simultánných rovniciach“ – *stabilizácia, liberalizácia a privatizácia*, ktoré mali vytvoriť systémové a subjektové základy trhového hospodárstva (Cesta..., 1993). Jadrom prijatej ekonomickej transformácie bola a) deregulácia a *liberalizácia* cien tuzemského trhu a zahraničného obchodu spojená s devalváciou meny na úroveň jej kurzu t.j. snaha o konvertibilitu, b) *privatizácia*, ktorá mala zabezpečiť zrušenie vlastníckeho monopolu štátu a obnovu dominancie súkromného vlastníctva. Tieto hlboké zmeny boli prevádzané v rámci, ktorý vytvárala *makroekonomická stabilizačná politika* t.j. reštriktívna rozpočtová a peňažná politika (Kolektív, 1991b).

Sýkora, L., Šimončíková, I. (1994) v rámci ekonomickej transformácie špecifikujú tri hlavné a tesne previazané transformácie – 1. Deregulácia štátneho riadenia a rozdeľovania zdrojov užívateľom na trhu. 2. Privatizačný proces, ktorý rúca dominanciu štátneho vlastníctva na viac diverzifikovanú a rozdrobenú štruktúru a vytvára široký a komplexný súbor individuálnych činiteľov, ktoré sa môžu zúčastňovať na výmene. 3. Transformácia trhového prostredia v úzkom slova zmysle, ktorá dereguluje štátny vplyv na riadenie výmeny a umožňuje pomerne voľnú činnosť individuálnych agentov na výmene.

Tab. 2. Transformačný proces

Objekt transformácie	Transformačný proces	
riadenie rozdeľovania zdrojov	verejné	trhové
vlastnícka štruktúra	štátna	súkromná
výmenné kurzy	regulované	liberalizované

Prameň: Sýkora, L., Šimončíková, I., 1994

Ekonomická transformácia u nás bola predovšetkým zameraná na jej makroekonomickú úroveň. Základom transformácie bola *liberalizácia* ekonomiky a súčasná snaha o udržiavanie stabilnej makroekonomickej situácie a pevnej meny. Z toho dôvodu sa všetky liberalizačné opatrenia realizovali v rámci reštriktívnej fiškálnej (rozpočtovej) a monetárnej (peňažnej a úverovej) politiky. V spektre liberalizačných opatrení bola základným kameňom cenová deregulácia t.j. liberalizácia cien, a teda zrušenie dotácií spotrebiteľských cien, hlavne k potravinárskym tovarom. Na začiatku roku 1991 bolo liberalizovaných 85% výrobných a spotrebiteľských cien. Cenová regulácia bola ponechaná len v monopolizovaných odvetviach – palív, energie, municipálnych služieb. Ďalším liberalizačným opatrením bola mzdová regulácia – stanovená bola minimálna mzda (vo februári 1991). Úroveň miezd a ich štruktúra bola stanovená na základe generálnej dohody uzatvorenej medzi vládou, odbormi a zamestnávateľmi. Liberalizácia zahraničného obchodu – znamenala zásadnú reformu s cieľom otvoriť ekonomiku zahraničnej konkurencii. Bola odstránená dovozná reštrikcia, zrušená nutnosť získavania vývozných licencií u veľkého počtu výrobkov. Za účelom vyrovnania vnútornej cenovej úrovne so svetovými cenami boli k 1.1.1991 odstránené dotácie a odvody, ktoré predtým kompenzovali rozdiely medzi vnútornými a svetovými cenami. Odstránené bolo monopolné postavenie organizácií zahraničného obchodu. Ako najradikálnejší liberalizačný krok bolo hodnotené zavedenie konvertibility meny od začiatku roku 1991. Tomuto kroku predchádzala séria troch vln devalvácie koruny voči voľne zameniteľným menám – v januári, v októbri a v decembri 1990, súhrnne o 80%, podstatne pod paritu kúpnej sily koruny (Klacek, J., a kol., 1991; Kolektív, 1991a; Průmysl..., 1994; Ferianc, J., 1995; Sedlák, M., 1995; Švejnar, J., 1997).

Významným liberalizačným prvkom ekonomickej transformácie bola *privatizácia*, na čo poukazuje Klaus, V. (1995) – „systémová transformácia je fundamentálnou zmenou existujúcich vlastníckych práv... nie je jednoduchým postupným zrodom súkromného sektoru na zelenej lúke, z čoho vyplýva, že systémová transformácia je predom a predovšetkým privatizáciou. Preto má privatizácia rad špecifik, ktoré ju odlišujú od mimosystémovej privatizácie v západných krajinách (tam je privatizácia vnútrosystémovým businessom smerujúcim k reštrukturalizácii individuálnych firiem, u nás je to systémový transformačný krok).“

Privatizácia je hodnotená ako jeden zo spôsobov transformácie vlastníckych vzťahov, proces, pri ktorom sa mení štátne vlastníctvo na súkromné, pri ktorom sa podniky v štátnom vlastníctve dostávajú do rúk súkromných podnikateľov. Je to prevod štátneho vlastníctva (majetku) všeobecne na iné právnické alebo fyzické osoby (Veľká ..., 1996; Šlosár, R. ..., 1992). Dalago, B. (1995) uvádza, že „privatizácia je od základu v podstate evolučný, vysoko spontánny a plynulý proces, ktorému môžu jestvujúce inštitúcie, organizácie a politika pomôcť alebo mu brániť. Privatizácia štátneho vlastníctva je často štrukturovaný proces, ktorý je centrálné organizovaný a riadený, aj keď spontánne faktory môžu hrať tiež podstatnú úlohu. V určitom zmysle je tento druh privatizácie procesom umelým, ktorý prebieha vo vlnách na základe centrálnej intervencie“.

Hlavné ekonomické ciele a zámery pripravovanej privatizácie boli u nás stanovené jasne – zmeniť mechanizmus alokácie zdrojov v ekonomike, zmeniť mechanizmy stimulácie na podnikovej úrovni, prinútiť podniky reagovať na spotrebiteľský dopyt a pôsobenie tržných síl, včítane vynútených bankrotov, znížiť zataženosť štátneho rozpočtu spôsobenú udrzovaním zadlžených a neefektívnych podnikov, uvoľniť výrobný a podnikateľský potenciál v ekonomike od centrálneho plánovania, uľahčiť požadovanú reštrukturalizáciu ekonomiky, ktorá nakoniec mala odhaliť jej komparatívne výhody, umožniť občanom profitovať z vlastníctva majetku, ktorý bol nazhromaždený za socializmu a ktorý bol teoreticky aj tak ich, a tam, kde by to bolo vhodné, absorbovať vynútené úspory obyvateľstva (Hashi, I., Emadi-Moghadam, M., 1993).

Privatizačný program realizovaný na Slovensku pozostával z troch dielčích oblastí:

1. *Reprivatizácia* resp. jej špecifická forma reštitúcia majetku – t.j. navrátenie pôvodne privátneho, neskôr zoštátneného majetku späť bývalým vlastníkom, prípadne ich dedičom, ktorá bola upravená tzv. zákonom o zmiernení následkov niektorých majetkových krívd (z 22/X/1990) a zákonom o mimosúdnych rehabilitáciách (z 21/II/1991).

2. *Malá privatizácia* t.j. privatizácia drobného podnikania a malých podnikov, ktorá bola realizovaná v rámci Zákona č. 427/1990 o prevodoch vlastníctva štátu k niektorým veciam na iné právnické alebo fyzické osoby v znení jeho neskoršej novelizácie. Zákon umožnil predaj malých prevádzok vo vlastníctve štátu súkromným osobám metódou verejných aukcií. Táto forma privatizácie sa prakticky netýkala priemyslu.

3. *Veľká privatizácia* t.j. privatizácia veľkých a stredných firiem, ktorá mala zahŕňať zložitú organizačnú a finančnú reštrukturalizáciu podnikov. Upravená bola Zákonom č. 92/1991 o veľkej privatizácii. Dotýkala sa väčšiny štátneho majetku hlavne v priemysle, poľnohospodárstve, doprave, obchode a službách. Tento proces privatizácie bol u nás rozdelený na dve časti – dve vlny. Prvá vlna od konca roku 1991 do roku 1994, druhá vlna privatizácie od roku 1994. Rozdelenie bolo determinované náročnosťou celého procesu z hľadiska počtu subjektov a objemu majetku. Vo veľkej privatizácii boli použité jednak štandardné metódy privatizácie – priamy predaj vopred určenému vlastníkovi, verejná súťaž a verejná dražba, bezodplatným prevodom majetku na obce a v prvej vlne privatizácie neštandardná objemovo najrozsiahlejšia kupónová privatizácia (47% majetku), ktorá vytvorila nové typy vlastníkov – investičné spoločnosti, individuálnych kupónových investorov a Fond národného majetku. Za prednosti kupónovej privatizácie sa považovala všeobecná zainteresovanosť občanov na reforme vlastníckych štruktúr, presvedčenie o rovnakých podmienkach všetkých účastníkov procesu a zavedenie možnosti kolektívneho investovania pomocou investičných privatizačných fondov; za jej nedostatky – pomalý priebeh, nedostatočná transparentnosť procesu, vytvorenie nie príliš efektívnej a veľmi roztrieštenej vlastníckej štruktúry. V druhej vlne privatizácie na Slovensku prevládal priamy predaj vopred určenému vlastníkovi (58% majetku) a kupónová privatizácia bola modi-

fikovaná na tzv. dlhopisovú metódu. Celkový objem teoreticky potenciálne privatizovateľného majetku na Slovensku sa odhaduje v objeme 427,6 mld Sk v účtovných cenách. Z tohto majetku do konca roka 1997 prešiel na Fond národného majetku majetok v objeme 346,3 mld Sk. Z toho bol doteraz sprivatizovný majetok za 223,7 mld Sk, v kupónovej privatizácii bol predaný majetok za 80 mld Sk a štandardnými metódami 143,7 mld Sk. V prvej vlne bol štandardnými metódami predaný majetok v účtovnej hodnote 36 mld Sk, v druhej vlne do konca roka 1997 za 107,7 mld Sk (Šlosár, R. ..., 1992; Průmysl ..., 1994; Košnár, J., 1994; Slovensko ..., 1995; Veľká ..., 1996; Švejnar, J., 1997; Kerekeš, J., 1997; Mikloš, I., 1998).

Spôsob privatizácie, realizovaný u nás podlieha značnej kritike. Táto sa predovšetkým opiera o fakt, že v bývalom Československu, ako aj v súčasnosti na Slovensku sa pristúpilo k privatizácii „bez kapitálu“ – jednak tzv. bezúplatnou privatizáciu pomocou investičných kupónov, ale predovšetkým priamym predajom vopred určenému vlastníkovi, ktorý nedisponuje adekvátnymi finančnými prostriedkami. Avšak ako uvádza Klusoň, V. (1993) „privatizácia je proces, ktorý, ak má byť procesom racionálnym a tržne konformným, sa od samého počiatku bez zdrojov kapitálu, vlastného i cudzieho (t.j. bez úveru) nezaobíde. Finančné zdroje v zodpovedajúcom rozsahu sú totiž potrebné nielen na realizáciu vlastného procesu, teda k uskutočneniu prevodu majetku štátu do súkromných rúk, ale aj po ňom, aby sprivatizované podniky zaťažené z minulosti obvykle mnohými záväzkami a vyžadujúce rýchlu modernizáciu, prípadne rekonštrukciu, mohli v tržnej súťaži úspešne obstať. Ďalším kritizovaným faktom privatizácie je jej nízka transparentnosť a systematickosť, prehľadnosť. Pojem transparentnosti – „poriadku“, ako uvádza Mlčoch, L., 1994, je pre úspech ekonomickej transformácie kľúčový a prípadná absencia poriadku by mohla byť pre transformáciu nielen ekonomickú, ale transformáciu celej spoločnosti priamo osudná. Ak východzí stav transformácie je poznamenaný distribúciou ekonomickej sily a moci neregulárnej ekonomiky socializmu a ak štát v období transformácie rezignuje na svoju úlohu garanta právneho poriadku resp. ak sa vládni úradníci aktívne zapoja do prebiehajúceho procesu „divokej privatizácie“, potom transformačná anarchia nebude zdrojom budúceho poriadku, ale rastu úlohy neregulárnej ekonomiky. Medzery právneho stavu budú využívať súkromné a právnické osoby a brať „spravodlivosť do svojich rúk“ (napríklad spôsob vymáhania pohľadávok). Kritike je podrobovaná tzv. „spontánna“ povaha privatizácie pod vplyvom „spontánnych záujmov“, ktorá nevyklučuje existenciu sprostredkovateľov, vykonávateľov privatizácie, štátnych úradníkov rozohrávajúcich „súkromné hry“, ktoré realizujú ich osobitné záujmy. Tzv. „spontánny“ charakter privatizácie umožňuje riešenie dilemy privatizácie – „rules versus discretion“ – práve v prospech „discretion“ (Němec, J., 1995a,b; Turek, O., 1993).

Okrem kritiky spôsobu privatizácie na Slovensku aj v Čechách sa do popredia polemík ekonomických odborných kruhov dostala otázka prepojenia makroekonomických a mikroekonomických opatrení v procese transformácie a prístupu k zabezpečovaniu mikroekonomiky zo strany štátu. Vo všeobecnosti prevláda názor, že „prechod k funkčnému tržnému hospodárstvu vyžaduje rozsiahle štrukturálne

zmeny v priemysle a dôkladnú reštrukturalizáciu podnikov (Holman, R., 1992). Podobne sa vyjadruje Zalai, K., 1995 – „úspech transformačného procesu slovenskej ekonomiky je výrazne determinovaný transformáciou podnikovej sféry“. Kľúčovým problémom ekonomickej transformácie postkomunistických ekonomík je prepojenie makroekonomických a mikroekonomických zmien. Mikroekonomické zmeny sú dané predovšetkým zmenou správania sa, t.j. adaptáciou mikroekonomických subjektov, t.j. podnikov (Mikloš, I., 1994).

Pôvodná predstava v scénari transformácie a vo všetkých koncepciách transformácie publikovaných v čase jej príprav a prvých krokov vychádzala z toho, že v transformačnom období bude vláda realizovať aktívnu a selektívnu štrukturálnu hospodársku resp. priemyselnú politiku, že centrálné orgány budú mať pritom veľkú právomoc a hlavne, že reštrukturalizácia bude časovo predbiehať privatizáciu. Tento prístup k štrukturálnej politike sa inšpiroval skúsenosťami západoeurópskych krajín zo šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov. Avšak postupne sa názor vládnych činiteľov na tento problém zmenil v smere, že vláda nebude robiť reštrukturalizáciu, pretože tú musia uskutočniť noví vlastníci, teda že privatizácia štátnych podnikov je predpokladom pre ich úspešnú reštrukturalizáciu a nie naopak. Tento prístup je blízky koncepcii štrukturálnej politiky, ktoré v západných krajinách prevládli od osemdesiatych rokov (Klacek, J., 1991; Urban, L., 1994; Okáli, I., 1994). V tomto duchu sa vyjadril neskôr Klaus, V. (1995) „transformácia je fundamentálnou zmenou existujúcich vlastníckych práv, je rozhodnou elimináciou mikroekonomického rozhodovania štátu, je uvoľnením trhu z byrokratického zovretia. Týka sa celku, preto nie je ani modernizáciou, ani rekonštrukciou ani finančnou stabilizáciou individuálnych foriem, lebo toto sú až post-transformačné úlohy“. Otázka či najskôr reštrukturalizovať podnikovú sféru a až potom ju privatizovať alebo opačne bola vyriešená v prospech privatizácie (Kolektív, 1992; Brzica, D., 1994). Na nevhodnosť extrémneho utopistického spoliehania sa na mechanizmus voľného trhu, ktorý sa vydával za takmer automatický zdroj záchrany od zhubného dedičstva komunizmu upozorňuje v tejto súvislosti aj napr. Z. Brzezinski (Ferianc, K., 1995). Ak do chodu ekonomiky určitým spôsobom zasahujú štáty s vyspelou trhovou ekonomikou, potreba zásahov štátu sa ukazuje tým výraznejšie v ekonomikách, ktoré prechádzajú transformačnými procesmi. Tieto zásahy by mali postupne s dozrievaním trhovej ekonomiky slabnúť a transformovať sa skôr na pomoc štátu v oblasti (Kolektív, 1991a). Konkrétne výsledky transformačného procesu u nás na mikroúrovni tiež potvrdzujú, že „privatizácia negarantuje ešte zlepšenie výkonnosti podnikov. Veľmi dôležitá je v tomto smere podniková reštrukturalizácia, najmä výrobných programov. O dodržanie určitých zásad reštrukturalizácie priemyslu sa musí starať aj vláda, a to vyvíjaním aktivít, ktoré sa týkajú riadenia zdrojov na ňu, rozvíjania prioritných odvetví atď.“ (Sedlák, M., 1994). Avšak, ako uvádza Muegge, H. (1994) vo väčšine krajín strednej a východnej Európy sa dá badať široko rozšírené zanedbávanie potreby reštrukturalizácie podnikova.

Všeobecne sa tiež hodnotia prijaté liberalizačné makroekonomické opatrenia ako príliš tvrdé a časovo nevhodne skoordinované, ktoré z mikroekonomického

pohľadu „náhle demontovali hierarchické plánovacie a riadiace štruktúry, čím narušili síce neuspokojivú, ale existujúcu rovnováhu horizontálnej a vertikálnej koordinácie v systéme“ (Mlčoch, L., 1995). Náhle uvoľnenie cien, rýchle zavádzanie vnútornej konvertibility meny za cenu drastickej devalvácie, zastavenie subvencií, extrémne znížená monetárna a fiškálna politika, zmeny v privatizačnej stratégii – spôsobili nerovnováhu v hospodárstve, problémy adaptácie podnikovej sféry na zmenené podmienky (prudký pokles výroby zhoršenie finančnej situácie – pokles zisku, rast insolventnosti podnikov primárnej a predovšetkým sekundárnej takzvanú „predprivatizačnú agóniu“), masovú nezamestnanosť a kruté zníženie životnej úrovne obyvateľstva. Tzv. transformačná recesia niekoľkonásobne prekročila predpokladanú úroveň, čo spätne paralyzuje možnosti revitalizácie podnikovej sféry a jej reštrukturalizácie (Kolektív, 1992; Holman, R., 1992; Laščiak, A., Sojka, J., 1993; Gabrielová, H., 1993; Cesty ..., 1993; Mihalik, J., 1994; Sedlák, M., 1995). V tejto súvislosti treba však zdôrazniť, že „otázka nestojí, či systematicky presadzovať transformáciu k výkonnej tržnej ekonomike a globálnej integrácii či nie, ale skôr v rámci akého časového priestoru a prostredníctvom akých špecifických opatrení hospodárskej politiky by tento cieľ mohol byť dosiahnutý. Preto pre budúcu fázu transformačného procesu je nutné navrhnúť a aplikovať priemyselnú politiku a opatrenia inštitucionálnej podpory pre postupné vytvorenie náročnej a podnikovej úrovne konkurencieschopnosti. Alebo inými slovami je nutné navrhnúť princípy priemyselého rozvoja (Muegge, H., 1994).

Z hodnotenia a predvídania ekonomického vývoja na Slovensku už v období do roku 1995 Mládek, J. (1995) naznačil, že sa dajú v transformačnom procese identifikovať tri vývojové obdobia: deštruktívne, stabilizačné a kompenzačno-rozvojové. Pričom, ako uvádza ďalej, v prvom období má prevahu deštrukcia tých ekonomických štruktúr a väzieb, ktoré sa sformovali v podmienkach centrálnej plánovanej ekonomiky, charakteristickým znakom je pokles výkonnosti takmer všetkých ekonomických štruktúr a zároveň formovanie nových subjektov trhovej ekonomiky. V druhom období sa deštrukcia spomalila, resp. deštruktívne procesy sa dostali do výkonnostnej rovnováhy s tvoriacimi sa štruktúrami a vzťahmi trhovej ekonomiky. V treťom období sa tvorba týchto nových štruktúr začína výraznejšie uplatňovať a pozitívne sa odráža i vo výkonnosti celej ekonomiky. Rozhodujúci význam pre priebeh celého procesu má intenzita deštruktívnych procesov a dĺžka jednotlivých období. Podľa Ferianca, J. a Korauša, A. (1997) možno zatiaľ rozlíšiť prvú a druhú fázu transformácie. Prvá fáza sa podľa nich zvykne označovať ako fáza recesie a druhá ako fáza revitalizácie. Vo fáze revitalizácie možno vidieť zrejme príznaky rastu ekonomiky, a s tým spojené pozitívne javy, ako aj príznaky poklesu tých negatívnych javov a tendencií, ktoré v prvej fáze narastali a v celkovom výsledku viedli k zhoršovaniu ekonomického postavenia našej krajiny. Avšak ani markantný pokles miery ešte pretrvávajúcich negatívnych javov v novej fáze neumožňuje jednoduché postupy na odstránenie ich tendencií, napríklad poklesu nezamestnanosti, poklesu rozpočtového deficitu, poklesu vnútornej zadlženosti štátu a insolventnosti subjektov mikrosféry atď.

Tab. 3. Vývoj vybraných ukazovateľov Slovenskej republiky
v rokoch 1989-1995

Ukazovateľ	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Hrubý domáci produkt v mld Sk (s.c. 1984)	252,2	245,9	210,1	196,3	189,0	198,3	213,0
Priemyselná produkcia v mil. Sk (v c. 1990)	276 171	265 003	213 671	194 150	186 897	195 944	212 132
Evidovaní nezamestnaní (k 31.12.)	–	39 603	301 951	260 274	368 095	371 481	331 291
Podiel pracujúcich v priemysle (v %)	33,4	33,1	32,8	30,0	29,6	29,3	29,6

Prameň: Štatistická ročenka SR, 1996

Na záver možno konštatovať, že väčšina odborníkov sa zhoduje v názore, že ekonomická transformácia bude trvať dlhšie obdobie, pretože sa nedajú oddeliť ekonomické zmeny od zmien spoločenských. Na túto situáciu sa dá aplikovať teória R. Dahrendorfa (in Večerník, J., 1997) o troch hodinách, z ktorých každé sú nastavené na inú rýchlosť: hodiny pre ústavadarné zmeny (čas právnikov) tikajú najrýchlejšie, hodiny pre nastolenie dobre fungujúcej a stabilnej demokracie a trhu (čas politikov a ekonómov) kráčajú pomalšie a hodiny pre zmeny v názoroch a vzoroch správania ľudí (čas občana) idú najpomalšie. Pritom u nás, ako dodáva Večerník, J. (1997) boli cválajúce „hodiny právnika“ ešte trochu predbehnuté „hodinami ekonóma“.

TRANSFORMUJÚCE SA KRAJINY A SVETOVÝ EKONOMICKÝ VÝVOJ

V teóriách vývoja súčasného svetového ekonomického systému sa objavujú pokusy hodnotiť éru socialistickej etapy vývoja v krajinách strednej a východnej Európy a aplikovať tézy fordizmu a postfordizmu na toto obdobie. Západní teoretici majú tendenciu „prenášať myšlienky teórií kapitalistického vývoja do podmienok socialistickeho systému bez ich hlbších analýz“ (Pavlínek, P., 1997). Ako ďalej uvádza citovaný autor, jedným z tvrdení je, že socialistickí plánovači sa pokúšali napodobniť ekonomický rozvoj vyspelých kapitalistických krajín, predovšetkým režimom akumulácie a modelom pracovného procesu, zatiaľ čo spôsob regulácie ekonomiky nahradili centrálnym plánovaním. Napr. A. Lipietz a M. Kaldor (in Pavlínek, P., 1997) považujú stalinizmus za alteratívu kapitalistického fordizmu. A. Lipietz a R. Murray (in Pavlínek, P., 1997) dokonca hovoria o sovietskom fordizme, ako extrémnej forme fordistických výrobných postupov pôvodne založených na vybudovaní obrovských tovární na masovú výrobu v Sovietskom zväze v dvadsiatych a tridsiatych rokoch s použitím západnej technológie. Podobne sa vyjadruje aj Illeris, S. (1993) ktorý uvádza, že „v strednej a východnej Európe

dominovala priemyselná spoločnosť a fordistický model výroby. V gigantických fabrikách s ich hierarchickou organizáciou, neflexibilnou výrobou a nedostatkom kvality a inovácie prevládala masová výroba. V prvých rokoch sovietskeho režimu bol kopírovaný fordizmus. H. Ford bol dokonca presvedčený v roku 1929 postaviť v Rusku podnik. "Reálnejšiu analýzu socialistického systému previedol E. Altvater (in Pavlínek, P., 1997), ktorý sa domnieva, že najväčšou chybou reálne existujúceho socializmu boli jeho snahy sledovať rovnakú cestu ekonomického rozvoja ako vyspelé kapitalistické štáty. Len spôsob regulácie bol zmenený na politický systém jednej strany a centrálné plánovanie. Nepružnosť tohoto spôsobu regulácie, podľa E. Altvatera, bola hlavným dôvodom, prečo bývalé socialistické štáty neuspeli pri pokusoch reštrukturalizovať extenzívny model rozvoja do intenzívnej formy po tom, čo boli zdroje extenzívneho rozvoja v šesťdesiatych rokoch vyčerpané. Reálne existujúci socializmus bol podľa tohto autora v podstate polovičným fordizmom, ktorý úspešne dosiahol racionalizáciu a plánovanie v priemysle, ale nedosiahol masovú výrobu a z tohto dôvodu ani masovú spotrebu. Diskusia na túto otázku prebehla aj v poľskej literatúre. Podľa Z. Chojnického (in Strykiewicz, T., 1994) povojnové poľské hospodárstvo, okrem masovej a uniformovanej produkcie, nikdy nemalo fordistický charakter, pretože sa nerozvinul intenzívny systém akumulácie, ktorý je hlavným prvkom fordizmu. J.J. Parysek (in Strykiewicz, T., 1994) zdôrazňuje, že fordizmus požaduje využitie pokročilých technológií, vysokú efektívnosť hospodárenia, dostup kapitálu a rastúce bohatstvo spoločnosti, čo poľská ekonomika a spoločnosť nesplňajú. Spomínanú diskusiu uzatvára Strykiewicz, T. (1994) názorom, že teoretické koncepcie sformulované na báze podmienok vysoko rozvinutých kapitalistických krajín nemožno jednoducho prenášať na podmienky, ktoré sa za posledné desaťročia vyvinuli v stredovýchodných európskych krajinách.

Avšak tento názor nevyklučuje názor zastávajúci nevyhnutnosť napojenia sa ekonomík bývalých socialistických krajín na transformačné zmeny prebiehajúce na svetovej ekonomickej scéne od počiatku sedemdesiatych rokov, ktoré znamenajú transformáciu vyspelých ekonomík od industriálnej spoločnosti k postindustriálnej spoločnosti. V tejto súvislosti sa vynára otázka o úlohe socioekonomickej transformácie v krajinách strednej a východnej Európy resp. jej mieste v procese globálnych zmien svetovej ekonomiky. Predovšetkým, či socioekonomická transformácia vytvorí podmienky na naštartovanie procesov, ktoré prebiehajú v ekonomicky najvyspelejšej časti sveta. Na margo tohto problému treba konštatovať, že nejestvuje ucelená koncepcia, ktorá by sa naznačenými vzťahmi zaoberala. Avšak väčšina názorov, ktoré sa v dostupnej literatúre jednotlivo objavujú, sa prikláňa k myšlienke, že transformáciu v stredovýchodnom európskom priestore je nutné chápať širšie ako len nastolenie tržného ekonomického poriadku v týchto krajinách.

Hampl, M. (1996) upozorňuje, že je vhodné zdôrazňovať špecifitu úzko chápaných tendencií post-totalitného typu a nevyhnutnosť ich zaradenia do širšieho vývojového pohybu, ktorý možno charakterizovať hlavne ako prechod od extenzívnych vývojových procesov k procesom intenzívnym. To navodzuje možnosť rozlíšiť

jednak špecifické t.j. post-totalitné a jednak všeobecné (globálne) transformačné tendencie. V tejto súvislosti hovorí o istej dualite prístupu pri hodnotení socio-ekonomickej transformácie, a tak o potrebe relativizácie zvláštností súčasnej transformácie a jej priebehu. Zjednodušene možno, podľa Hampla, hodnotiť úzko chápanú post-totalitnú transformáciu ako prekonávanie odchýliek (deformácií) od všeobecnej vývojovej orientácie. Aj Wusten, H. (1992) vo svojom príspevku na tému transformácie, spomína „vzájomnú prepojenosť vnútornej transformácie a jej vonkajšie zakomponovanie“ do globálnych transformačných procesov. Veľmi jasne sa na túto tému vyjadril Kopačka, L. (1996) – „v českej transformácii spoločnosti a ekonomiky nejde len o riešenie zdedených problémov, ale tiež o zladenie tejto transformácie s pokračujúcim intenzívnym vývojom vo svete. Poľský geograf Strykiewicz, T. (1994) zdôrazňuje, že transformácia poľskej ekonomiky sa uskutočňuje paralelne so zmenami svetového kapitalistického hospodárskeho systému a preto aj procesy prebiehajúce v Poľsku musia byť tiež študované v tomto širšom kontexte“. Podobne Ivanička, K. (1993) uvádza, že „kľúčovou otázkou súčasnej reštrukturalizácie Slovenska a jeho regiónov je pochopenie tej skutočnosti, že Slovensko sa nenachádza iba vo vzťahoch vyplývajúcich z prechodu centrálne riadenej ekonomiky do trhovej ekonomiky, ale podobne ako i celá Európa a svet sa nachádza predovšetkým pod vplyvom mohutného sekulárneho megatrendu alebo fázového prechodu od industriálneho obdobia súčasnej civilizácie k postindustriálnemu obdobiu.“

Na záver možno v zmysle Paryseka J.J. (in Strykiewicz, T., 1994) konštatovať, že bude potrebné v krajinách strednej a východnej Európy vypracovať cieľový model štruktúry, organizácie a fungovania hospodárstva, zvlášť priemyslu, ktorý by využíval prvky charakteristické pre fordizmus, ako aj postfordizmus zohľadňujúc aktuálny stav hospodárstva a spoločenského vedomia týchto krajín. Z fordizmu je vhodné prebrať obecnú štruktúru hospodárstva a veľkosť neuspokojených spoločenských potrieb, z postfordizmu – všeobecný civilizačný postup, vonkajšie otvorenie sa štátov a postupujúcu diverzifikáciu spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry:

- ANDRAŠČÍK, L. (1995): *Dynamika transformácie*. Ekonomický časopis, 43, č. 3, s. 205-223
- BRZICA, D. (1994): *Inštitucionálni investori a reštrukturalizácia podnikov: teoretické otázky a praktické skúsenosti*. Ekonomický časopis, 42, č. 10, s. 700-712
- Cesty k trhovému hospodárstvu*. Ekonomický ústav SAV, 1993 Bratislava, 144 s.
- DALAGO, B. (1995): *Privatizace jako prostředek transformace ekonomického systému*. Politická ekonomie, 3, s. 307-322
- DOMANSKI, B. (1997): *Geografia przedsiębiorstw – niedoceniany nurt badan w polskiej geografii ekonomicznej*. In: Geografia, człowiek, gospodarka, IGUJ, Kraków, s. 101-114

- FERIANC, J. (1995): *Makroekonomická regulácia v období tranzitu na trhovú ekonomiku*. Ekonomický časopis, 43, č. 7-8, s. 556-607
- FERIANC, J., KORAUŠ, A. (1997): *Makroekonomická stratégia prechodu na trhovú ekonomiku*. Sprint vŕa, Bratislava, 237 s.
- GABRIELOVÁ, H. (1993): *Podniková sféra v druhom roku transformácie*. Ekonomický časopis, 41, č. 5, s. 323-335
- HAMPL, M. (1996): *Transformační procesy a předpoklady dalšího vývoje systému osídlení*. Hampl, M., a kol., Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, PF KU Praha, s. 91-118
- HASHI, I., EMADI-MOGHADAM, M. (1993): *Chování podniků v transformující se ekonomice*. Politická ekonomie, 6, s. 766-778
- HOLMAN, R. (1992): *Ekonomická reforma v pohybu*. Top agency, Praha, 59 s.
- HOLUB, A. (1994): *Světová ekonomika na začátku 90. let: Implikace pro Českou republiku*. Politická ekonomie, 2, s. 191-275
- ILLERIS, S. (1993): *Fundamental Societal Changes: Production and Location in the West and East-Central Europe*. Paczka, S. (ed.), Urban and Industrial Changer in the New Economic Order in the Former Socialist Countries, Studia i materialy 2/93, pp. 16-26
- IVANIČKA, K. (1993): *Synergetika a ekonomika*. Elita, Bratislava, 181 s.
- JONÁŠ, J., BULÍŘ, A. (1995): *Ekonomické reformy, Vybrané stati o přechodu k tržní ekonomice*. Management Press, Praha, 503 s.
- KEREKEŠ, J. (1997): *Transformácia majetku v procese veľkej privatizácie*. Tax v.o.s., Bratislava, 99 s.
- KLACEK, J. a kol. (1991): *Ekonomická reforma v ČSFR (preběžné hodnocení)*. Politická ekonomie, 9-10, s. 721-742
- KLAUS, V. (1995): *Ekonomická teorie a realita transformačních procesov*. Management Press, Praha, 179 s.
- KLUSOŇ, V. (1993): *Privatizace na úvěr?* Politická ekonomie, 3, s. 305-321
- KOLEKTÍV (1991a): *Hospodárstvo Slovenska a prechod k trhu*. Bradlo, Bratislava, 195 s.
- KOLEKTÍV (1991b): *Prognostické reflexe problémů přechodu k demokracii a tržní ekonomice*. Prognostický ústav ČSAV, Praha, 133 s.
- KOLEKTÍV (1992): *Ekonomika Slovenska na začiatku transformačného procesu*. Ústav ekonomickej teórie SAV, Bratislava, 156 s.
- KOLEKTÍV (1996): *Proměny světové ekonomiky a Česká republika*. Bělá p. Bezdědem, Nakladatelství Máchova kraje, 322 s.
- KOPAČKA, L. (1996): *Strukturální změny ekonomiky se zvláštním zřetelem k průmyslu*. Hampl, M. a kol., Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice, PF KU, Praha, s. 219-314
- KOŠNÁR, J. (1994): *Stav Slovenskej republiky*. Hospodárske noviny, 25/III, č. 59, s. 5

- LAŠČIAK, A., SOJKA, J. (1993): *Model transformácie ekonomiky Slovenska*. Hospodárske noviny, 14/VII, č. 135, s. 7
- LAŠEK, J., NEUSTADT, A. (1995): *Vývoj ekonomiky a změny vnějších ekonomických vztahů zemí střední a východní Evropy*. Politická ekonomie, č. 4, s. 480-491
- MIHALIK, J. (1994): *Trh práce a sociálne dôsledky ekonomickej reformy v Slovenskej republike*. EU, Brusel-Bratislava, 387 s.
- MIKLOŠ, I. (1994): *Privatizácia – kardinálny problém slovenskej politiky a ekonomiky*. SME, 26/VIII, č. 204, s. 12
- MIKLOŠ, I. (1998): *Analýza likvidity Fondu národného majetku*. SME, 4/II, č. 28, s. 4
- MISZTAL, S. (1994): *Wpływ wielkości zakładów i przedsiębiorstw przemysłowych na ich funkcjonowanie w okresie przejściowym do gospodarki rynkowej*. Ziolo, Z., (ed.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*. Kraków-Warszawa, s. 164-171
- MLÁDEK, J. (1995): *Procesy transformácie priemyslu Slovenska*. Geographia Slovaca, 10, s. 163-172
- MLÁDEK, J. (1996): *Transformationsprozesse in der Industrie der Slowakei*. Mládek, J., (ed.), *Transformation Processes of Regional Systems in Slovak Republic and Czech Republic*, Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 37, s. 47-60
- MLČOCH, L. (1994): *Ekonomická transformace a pojem řádu*. Politická ekonomie, č. 3, s. 314-317
- MLČOCH, L. (1995): *Restrukturalizace vlastnických vztahů očima institucionálního ekonoma*. Politická ekonomie, 3, s. 298-306
- MUEGGE, H. (1994): *K hospodářské politice a výhledům průmyslového rozvoje*. Národní hospodářství, č. 4-5, s. 35-37
- NĚMEC, J. (1995a): *Spontánná povaha transformácie štátneho vlastníctva a problém voľby privatizačnej politiky*. Ekonomický časopis, 43, č. 1, s. 2-17
- Obchodní zákoník, Zákon č. 513/1991 Zb.*
- OKÁLI, I. (1994): *K vzniku a možnostiam prekonania transformačnej recesie*. Ekonomický časopis, 42, č. 11, s. 781-794
- PARYSEK, J. J. (1994): *Zachowania przestrzenne przedsiębiorstw przemysłowych w nowych warunkach społeczno-ustrojowych (na przykładzie Swarzędzkich Fabryk Mebli SA)*. Ziolo, Z., (ed.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Kraków-Warszawa, s. 22-30
- PARYSEK, J. J., POTRZEBOWSKI, G. A. (1994): *Zachowania zakładów przemysłowych wytwarzających artykuły rynkowe i zaopatrzeniowe w warunkach gospodarki rynkowej (na przykładzie przemysłu Krotoszyna)*. Ziolo, Z.,

- (ed.), *Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania*, KGPPTG, Kraków-Warszawa, s. 175-188
- PAVLÍNEK, P. (1993): *Globálna reštrukturalizácia*, Sborník české geografické společnosti, sv. 98, č. 1, s. 2-12
- PAVLÍNEK, P. (1997): *Vybrané teoretické interpretace současné transformace kapitalizmu*. Sociologický časopis, Vol 33, No. 1, s. 41-56
- PACZKA, S. (1994): *Problematyka badawcza zachowania przestrzennych przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania w Polsce*. Ziolo, Z., (ed.), *Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania*, KGPPTG, Kraków-Warszawa, s. 39-47
- Průmysl v České a Slovenské republice*. OECD, Paříž, 1994 163 s.
- ROSCISZEWSKI, M. (1992), *Europa Srodkowa i jej specyfika przestrzenna*. Przegląd geograficzny, 1-2. s. 3-18
- SEDLÁK, M. (1994): *Problémy transformácie hospodárstva a možnosti ich riešenia*. Hospodárske noviny, 11/II, č. 33, s. 5
- SEDLÁK, M. (1995): *Transformácia hospodárstva Slovenskej republiky*. International Business Cooperation 6, č. 6, s. 3, 5
- SEDLÁK, M., (1996): *Reštrukturalizácia hospodárstva Slovenska – podmienka jeho rastu*. International Business Cooperation 7, č. 6, s. 12-13
- SIENKO, B., ZIOLO, Z. (1994): *Przegląd wybranych metod analizy działalności przedsiębiorstw*. Ziolo, Z., (ed.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Kraków-Warszawa, s. 39-49
- Slovensko: reštrukturalizáciou k hospodárskemu oživeniu*. Štúdia Svetovej banky, 1995, Veda, Bratislava, 164 s.
- SMITH, A. (1995): *Regulation Theory, Strategies of Enterprise Integration and the Political Economy of Regional Economic Restructuring in Central and Eastern Europe: The Case of Slovakia*. Regional Studies, Vol. 29, 8, pp. 761-772
- SOUKUP, P. (1993): *Ekonomická transformace u kulatého stolu*. Politická ekonomie, 1, s. 128-130
- STRYJAKIEWICZ, T. (1994): *Próba analizy i oceny procesów transformacji przemysłu w Polsce w świetle postfordowskiego modelu elastycznej produkcji i teorii regulacji*, Ziolo, Z., (ed.), *Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania*, KGPPTG, Kraków-Warszawa, s. 48-66
- SÝKORA, L., ŠIMONÍČKOVÁ, I. (1994): *From Totalitarian Urban managerialism to a Liberalized Real Estate Market: Praeues Transformations in the Early 1990s*. Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. (eds.), *Development and Administration of Prague*, Institut voor Sociale Geografie, Amsterdam, pp. 47-71

- ŠLOŠÁR, R., ŠLOSÁROVÁ, A., MAJTÁN, S. (1992): *Výkladový slovník ekonomických pojmů*. SPN, Bratislava, 318 s.
- Štatistická ročenka za rok 1996, SŠÚ SR, 1997
- ŠULC, Z. (1993): *Kněkerým teoretickým otázkám transformace*. Politická ekonomie, 3., s. 319-332
- ŠVEJNAR, J., a kol. (1997): *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. Academia, Praha, 359 s.
- TAYLOR, M. (1994): *Embeddedness and Enterprise: Implications for Economies in Transition*. Department of Geography, University of Portsmouth, 12 s.
- TUREK, O. (1993): *Čs. privatizační politika*. Politická ekonomie, 3, s. 291-302
- URBAN, L. (1994): *Strukturální aspekty transformačního procesu*. Politická ekonomie, 6, s. 723-732
- VEČERNÍK, J. (1997): *Transformační procesy v socioekonomické perspektivě*. Sociologický časopis, Vol. 33, No. 1, s. 259-272
- Velká ekonomická encyklopédia*. Sprint vfra, Bratislava, 1996, 614 s.
- WARREN, K. (1991). *New Horizons in the Location of Manufacturing-Continental and Worldwide Implication of the Changes in Eastern Europe*. Marszał, T., Stejskal, J., (eds.), *The Impact of Transition to a market economy in Countries of Central-Eastern Europe upon the Spatial Structure of International Economic Relations in the Manufacturing Sector*, WU, pp. 5-9
- WUSTEN, H. (1992): *Transitions*. Dostál, P., Illner, M., Kára, J., Barlow, M. (eds.), *Changing Territorial Administration in Czechoslovakia*, Amsterdam, pp. 51-87
- Zákon č. 253/1991 Zb. o pôsobnosti orgánov SR vo veciach prevodu majetku štátu na iné osoby a o Fonde národného majetku
- Zákon č. 455/1991 Zb. tzv. Živnostenský zákon
- Zákon č. 513/1991 Zb. tzv. Obchodný zákonník
- Zákon č. 42/1992 Zb. o úprave majetkových vzťahov v družstvách
- Zákon č. 92/1992 Zb. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby
- ZALAI, K. (1995): *Transformácia ekonomiky a úlohy manažmentu podnikov*. Ekonomický časopis, 43, č. 4, s. 225-226
- ZIOLO, Z. (1994a): *Zmiany otoczenia przedsiębiorstw przemysłowych w nowych warunkach gospodarowania*. Ziolo, Z., (ed.), *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w zmieniających się warunkach gospodarowania*, Kraków-Warszawa, s.13-21
- ZIOLO, Z. (1994b): *Zmiana roli przestrzeni geograficznej w procesie transformacji systemu gospodarowania*. Ziolo, Z., (ed.), *Zachowania przestrzenne przemysłu w zmieniających się warunkach gospodarowania*, KGPPTG, Kraków-Warszawa, s. 15-21

SOCIAL AND ECONOMIC TRANSFORMATION

Dagmar POPJAKOVÁ

Summary

The article is focused on the process common for the countries of the Central and Eastern Europe since the beginning of 90Es. It is called as „social and economic transformation“. The changement and return from socialist principles of social and economic system to market economy is a substance of this process. Socialism was involved into the society and economy after World War I and on the bigger territory after World War II.

The object of this contribution is to present general conditions and concrete facts about the social and economic transformation in Slovakia.

The content of the study is divided into 3 parts: first one is related to geopolitical and economic starting points of the transition process in Slovakia, second one provides the analysis of the most important features of transition process in Slovakia and third one indicates certain liaisons between past and present time development of the former socialist countries of Central and Eastern Europe and global tendencies of the development of world economy.

The creation of socialist Russia in 1917 followed by political and economic isolation and forming of World Socialist System at the end of 40's and the beginning of 50's resulted to relative closing of this area in 50's and 60's to the rest of the World. The creation of World Socialist System means the division of the World Economy into two tems: kapitalist market system and socialist system. The socialist system, under the strong influence of Soviet Union, was based on the hegemony of one political party – Komunist party. The model of economy was founded on the state ownership, the elimination of privat sector, the central model of management and central directive planning. The introduction of socialist concept of the development of economy, and industry in particular, had a positive impact – the Central and Eastern Europe becomes a part of industrialy developped world. On the other hand the efficiency of economic development of the socialist economies was relatively lower than in the case of the most developped countries.

In the 70's especially after the petrol shock in 1973 and the beginning of world crisis the socialist economies pass through the essential turn. In the period when the most developped market economies under the strong influence of crisis (sources, energetic, ecological and demande crisis) sought and found the ways how to solve them (transformation and restructuring, respectively replacing of Fordism model by a new Post-Fordism production model) the socialist economies continued in the old trajectory of extensive development what resulted in economic backwardness. The decline of economic efficiency of all socialist economies during 70's and mainly in 80's resulted, behind the crisis of economy, in political crisis of the system of planning economy, state ownership and governement of one political party.

At the end of 1989, under the influence of above mentioned facts, the political situation was mature enough to make the end of socialist political system in this part of the world. Such a way the conditions to rebuild the unity of world's market and economic space appears. In the sector of economy the process of radical social and economic transformation was started. The main objective of transformation was to change the centrally planned system into market economy and to create the conditions for joining with transformation changes running in the developed economic world. The model of transformation approved in former Czechoslovakia was based on three economic principles: stabilisation, liberalisation and privatisation. It was expected that they would create the systematic basements of market economy. The core of economic transformation were:

a) deregulation and liberalisation of the prices of internal market and foreign trade followed by devaluation of the currency on the level of exchange rate that means effort for convertibility,

b) privatisation (by restitutions, so called „small“ and „big“ privatisation) to insure the abolition of state's ownership monopoly and restoring of the dominancy of private ownership. The macroeconomic policy of stabilisation by the restrictive budgetary and monetary policy represented the framework of transformation. As the biggest defect of social and economic transformation in general were considered: too big hardness of impacts and time discoordination of the measures of macroeconomic liberalisation, the preference of macroeconomic measures and the absence of microeconomic measures, that means the absence of economic policy and the intransparency of privatisation.

Based on the evaluation and prognosis of the development of economy in Slovakia Mládek J. (1995) even before 1995 indicated three development stages: destruction, stabilisation and compensation-development stage. In accordance with Ferianc J. and Korauš A. (1997) two stages of social and economic transformation can be distinguished: recession and revitalisation.

In the development theories of present world's system of economy there are the attempts to consider the era of socialist development stage as an imperfect alternative of capitalist Fordism (regarding the way of regulation and accumulation). The social and economic transformation in the countries of Central and Eastern Europe (Strykiewicz T., 1994) would create the conditions for the model of economy (and industry in particular) based on the exploiting of elements typical for Fordism (general structure of economy, size of unsatisfied social needs) as well as for Post-Fordism (general advance of civilisation, external opening of states and continuing diversification of society).

Recenzenti: RNDr. Alena Dubcová, CSc.
RNDr. Robert Ištók, CSc.

